

Διδασκαλία της ιστορίας: μια διαφορετική προσέγγιση στο ιστορικό αντικείμενο μέσα από τη διερεύνηση, το βίωμα και τα ενδιαφέροντα των παιδιών

Βασιλική Σακκά,
Συντονίστρια Εκπαιδευτικού Έργου - 3^ο ΠΕΚΕΣ Αττικής
Ε.Α.Π. – Δημόσια Ιστορία και Εκπαίδευση

(Φωτο: Josef Kudelka)

“You need an awareness of the
past in order to know what you
are in the present”

*Bodo von
Borris*

Η Κλειώ στο σχολείο:

• Η σχολική ιστορική εκπαίδευση: καθήλωση και αγκυλώσεις, ατολμία και συντηρητισμός. Δεν λαμβάνει υπόψη τις δημόσιες χρήσεις της ιστορίας, τις νοητικές αναπαραστάσεις, τις ιστορικές αντιλήψεις των μαθητών και του πολιτισμικού τους περιβάλλοντος, ούτε παρακολουθεί τις κατακλυσμιαίες αλλαγές που συμβαίνουν στην κοινωνία, ελληνική, ευρωπαϊκή και παγκόσμια.

➡ Οι μαθητές πιο ευάλωτοι και εύκολα χειραγωγήσιμοι.

Παρελθόν ≠ Ιστορία

- Γιατί διδάσκουμε ιστορία; Τι ιστορία διδάσκουμε;
- Τι θέλουμε να έχουν αποκομίσει οι μαθητές μας όταν έχουν φύγει από το σχολείο; Προσδοκίες;
- Πώς θα τους πείσουμε ότι η ιστορία έχει σχέση με τη ζωή και την καθημερινότητά τους;
- Τι σημαίνει ιστορική σκέψη και κατανοήση;
- Τι σημαίνει ιστορική και κοινωνική συνείδηση;

Πανό με
στον αγ
τρία γκο
Το πανό
1973-201

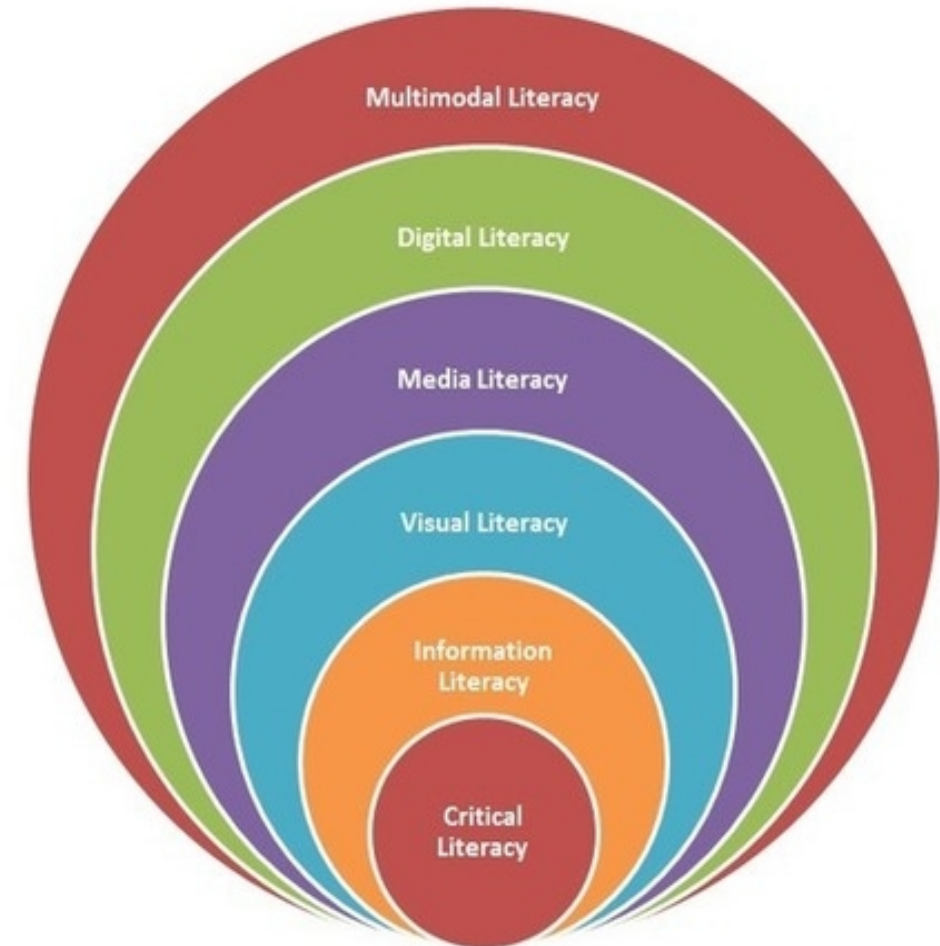
Μας αφορά η ιστορία

Εύγε σ' αδέρφια μας, τους οπαδούς του ΑΠΟΕΛ, που ξεχωρίζουν για την
εθνικά ιδεώδη και στην εθνική υπόθεση για Λευτεριά - Ένωση!

Παιδαγωγικοί άξονες

- Κριτική παιδαγωγική (κριτικός γραμματισμός)
  - Κοινωνικός εποικοδομητισμός
  - Πολυγραμματισμοί
  - Πολλαπλή νοημοσύνη
  - Διαφοροποιημένη διδασκαλία
- ↓
- Ανοιχτά Προγράμματα Σπουδών

Νέα Π.Σ. Ιστορίας: Δημοτικό, Γυμνάσιο, Α' Λυκείου

- Ολιστικές προσεγγίσεις: πολιτική, στρατιωτική, κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική ιστορία
- Μετακίνηση από τη δηλωτική στη διαδικαστική γνώση: κριτική ιστορική σκέψη
- Πολυπρισματικότητα, αποδόμηση στερεοτύπων και εθνικών μύθων, προσέγγιση επίμαχων και τραυματικών γεγονότων (με παιδαγωγική ευαισθησία ανάλογη της ηλικίας των παιδιών)
- Μεθοδολογική ανανέωση: Ομαδοσυνεργατικές, βιωματικές προσεγγίσεις, αξιοποίηση ΤΠΕ
- Μουσεία, μνημεία, δημόσια ιστορία, τοπική ιστορία
- Ενίσχυση πολιτειότητας
- **Θεματικοί Φάκελοι:** οι μαθητές ερευνούν, συζητούν, παράγουν ιστορικό λόγο

Τι σημαίνει ιστορική σκέψη; Ποιες έννοιες αποτελούν τη βάση της ιστορικής σκέψης;

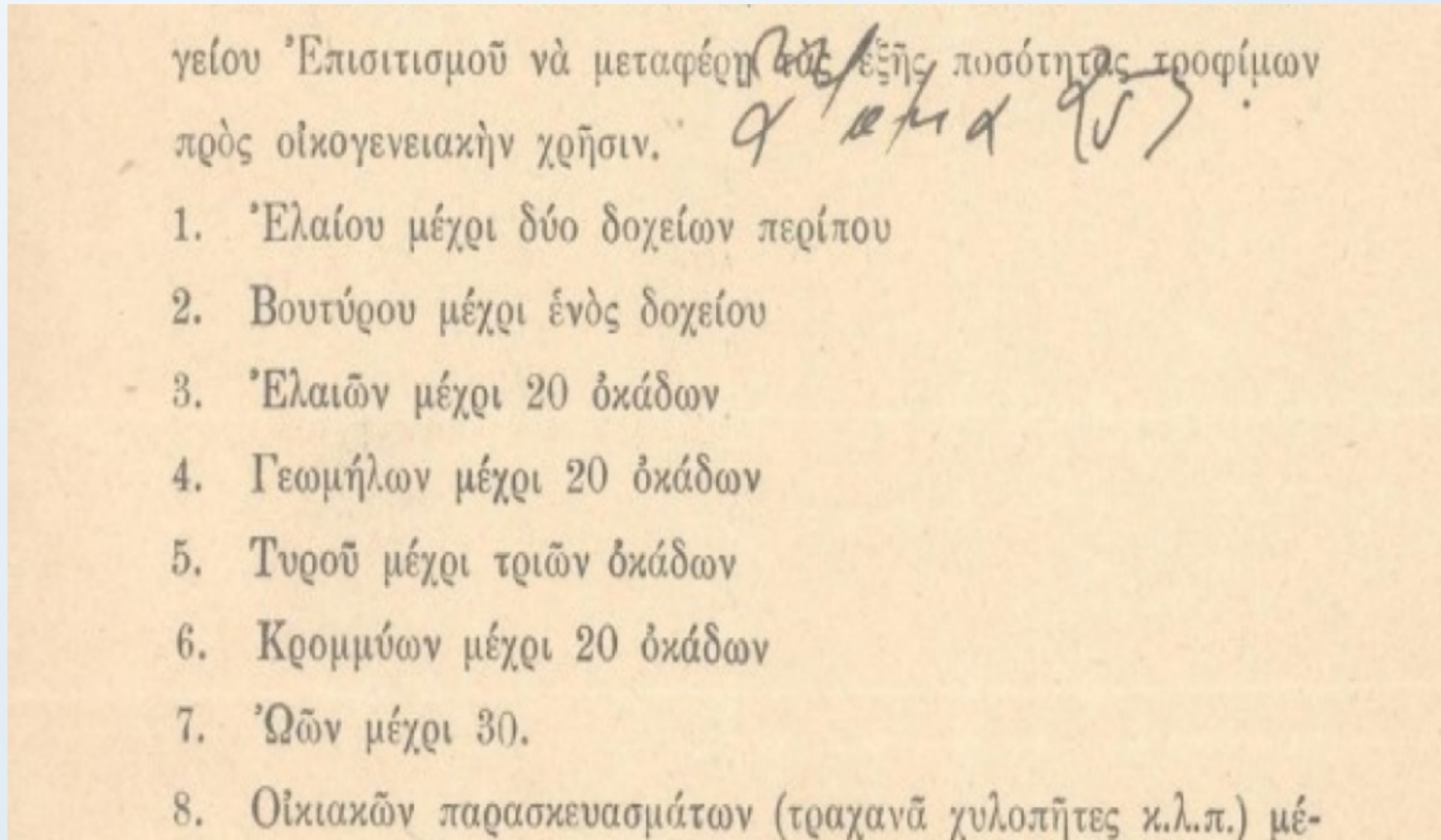

Οι μαθητές για να σκέπτονται ιστορικά πρέπει:

- Να αντιλαμβάνονται και να προσδιορίζουν **τι είναι ιστορικά σημαντικό**
- Να χρησιμοποιούν **τεκμηρίωση** αξιοποιώντας πρωτογενείς πηγές
- Να προσδιορίζουν τη **συνέχεια** και την **αλλαγή**
- Να αναλύουν **αιτίες** και **συνέπειες**
- Να έχουν **ιστορική οπτική**
- Να αντιλαμβάνονται την **ηθική διάσταση** των ιστορικών ερμηνειών

(ιστορικός γραμματισμός = κατανόηση ιστορικών γεγονότων)

- **Χρήση πρωτογενών πηγών.** Τα «σκουπίδια» της ιστορίας – γράμματα, έγγραφα, αρχεία, ημερολόγια, σχέδια, αφηγήσεις σε εφημερίδες, αντικείμενα, κτήρια, φωτογραφίες και άλλα ψίχουλα και κομμάτια που άφησαν πίσω τους αυτοί που πέθαναν – είναι θησαυροί για τον ιστορικό.

αριθ. 6..... ΚΑΝΤΗΡΙΟΝ ΓΕΝΙΚΗΣ
ΕΛΑΣΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

1. I/3/150

Ο Δημόσιος Κατήγορος ΚατόΥδρουσης

Αναφέρει τῶν ἀρθρῶν 143-145 τῆς Π.Δικονομίας καλοῦμεν τὸν
Γεώργιον Ἰωάν. Κήτην κατόικον Πολυποτῆμου νὰ ἐμφανισθῇ
αὐτοπροσώπως εἰς τὸ ἀκροατήριον τοῦ ἐνταῦθα Πρεσβυτερίου
εἰς τὴν 15 τοῦ μηνὸς Μαΐου ἔτους 1939 ἡμέραν δευτέραν καὶ ὥραν
9ην π.μ. ἵνα δικασθῇ ὡς ὑπείτιος τοῦ ὅτι τὴν 19 φεβρουαρίου
ἔτους ἐν Πολυποτῆμῳ κατελίψθη πρὸ ἀστυνομικοῦ ὀργάνου
συνδιαλεγόμενος μετ' ἄλλου προσώπου καὶ ἔδωκεν εἰς γλώσσαν μὴ
καταληκτὴν τῆς κδοι (σλαυϊκήν).

Ἐὰν παραβῇ τῶν ἀρθρ. 697 τοῦ Π.Δ. ἐν συνδιασμῳ μετ' τὴν ὁ
ἀρθρ 15/36 ἀστυνομικὴν διαταγὴν.

Ἐφ' ἐμφανιζόμενος δεῖ, ὡς δικασθῇ ἐρήμην.

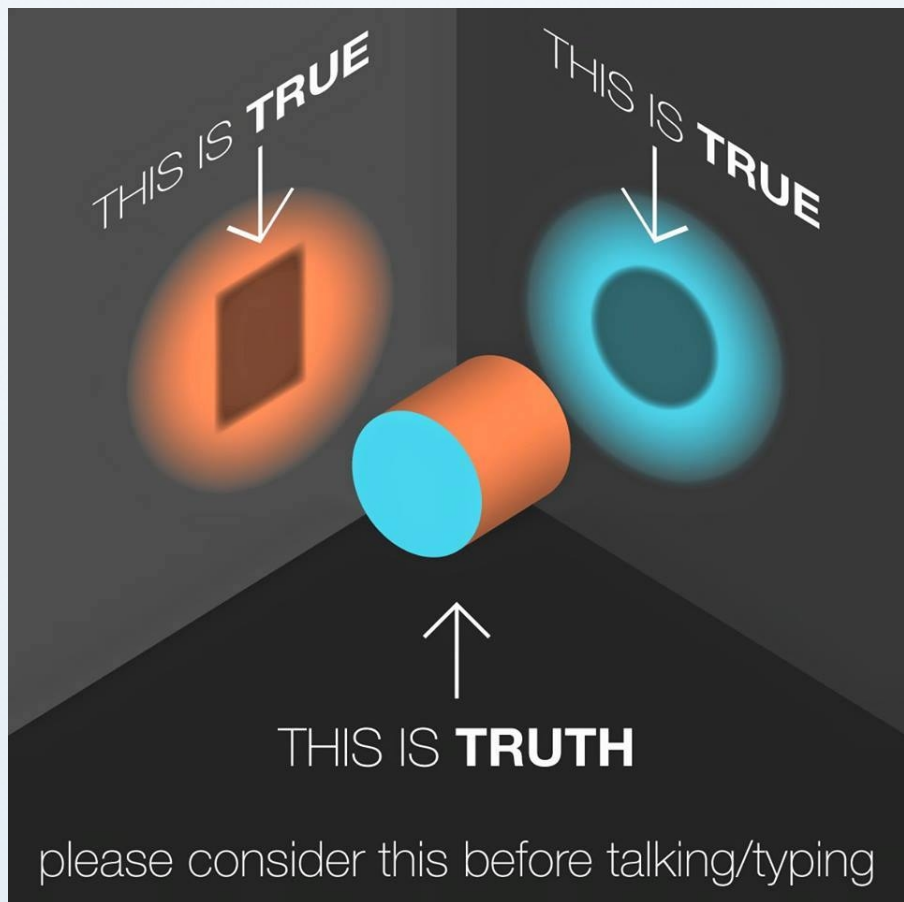
Ἐν Πολυποτῆμῳ τῇ 24-4-1939

Ο Δημόσιος Κατήγορος

σφραγίδα

ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΚΑΤΗΓΟΡ. ΚΑΤ. Ε. ΥΔΡΟΥΣΗΣ. υπογραφή δυσανάγνωστος

Ἵνα δικασθῇ ὡς
ὑπαίτιος...
συνδιαλεγόμενος καὶ
ἔδωκεν εἰς γλώσσαν
μὴ κατανοητὴν τοῖς
πᾶσι (σλαυϊκήν)
24-4-1939

Multiperspectivity-
πολυπρισματικότητα

Υιοθέτηση ιστορικής οπτικής

- «*Το παρελθόν είναι μια ξένη χώρα*».

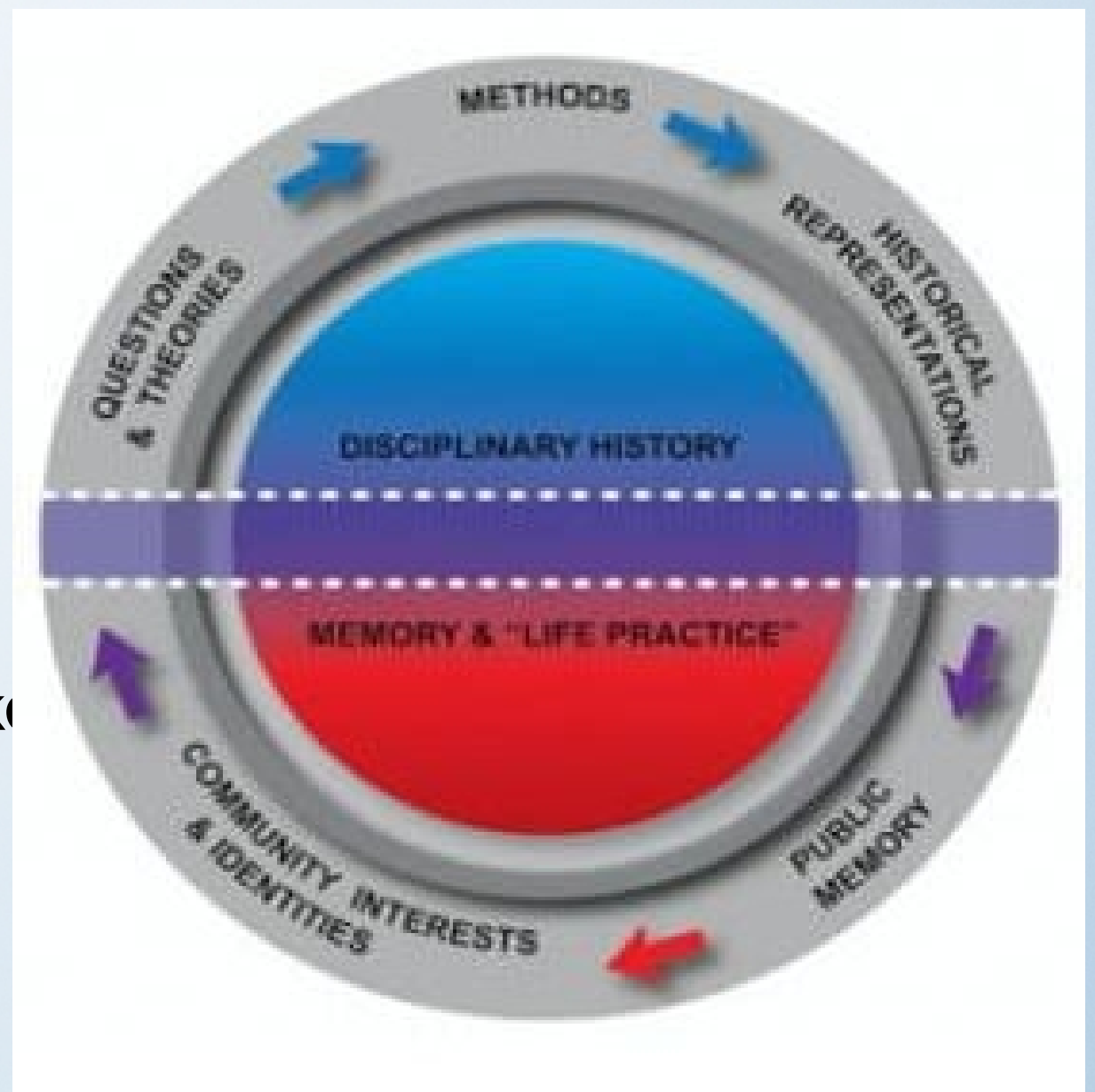
(Η συνειδητοποίηση της διαφορετικότητας του παρελθόντος: πρόκληση)

- Δίνει ιστορικό νόημα και στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τις σύγχρονες συνθήκες και τα γεγονότα, **αντιβαίνει στον αναχρονισμό και αποδομεί τον παροντισμό**, την τάση δηλαδή των ατόμων στις σημερινές κοινωνίες να αντιλαμβάνονται και να ερμηνεύουν το παρελθόν με όρους του δικού τους παρόντος –αντίληψη που εργαλειοποιεί το παρελθόν.

**Κατανόηση των ηθικών
διαστάσεων της
ιστορίας.**

- Ιστορική σκέψη
- Ιστορική κατανόηση
- Δηλωτική vs Διαδικαστική γνώση
- Βίωμα και ενσυναίσθηση
- Πολυπρισματικότητα
- Τραυματικά και συγκρουσιακά θέματα
- Ιστορίες, αφηγήσεις, μαρτυρίες, πηγές
- Ερμηνείες
- Η «άλλη» ιστορία

P. Seixas, 2016

Η ιστορία-πρόβλημα

- Ζητούμενο είναι να γίνει κατανοητή η διαδικασία της ιστορικής διερεύνησης στη βάση συγκεκριμένων ερωτημάτων (*η ιστορία ως πρόβλημα προς επίλυση*), αλλά και να ευχαριστηθούν οι μαθητές το ταξίδι αυτό, νοούμενο ως ταξίδι μύησης στην ιστορική επιστήμη.
- Σημαντικοί: οι στόχοι πολιτειότητας (καλλιέργεια ιδιότητας ενεργού πολίτη).

1. Τι σημαίνει **κριτικός γραμματισμός**;
2. Τι σημαίνει **κριτική ικανότητα/κριτική σκέψη**;
3. Πώς μπορούμε να την **καλλιεργήσουμε** με την κατάλληλη διδασκαλία της ιστορίας;
4. Τι σημαίνει η **ιστορία ως πρόβλημα**;
5. Πόσο σημαντικό είναι **να θέτουν οι μαθητές ερωτήματα**;

- «Κριτική ικανότητα σημαίνει πρώτα απ' όλα **μαθαίνω να θέτω ερωτήματα**. Ερωτήματα που μπορεί να μου τα γεννήσει κάτι που βλέπω γύρω μου («από πότε υπάρχουν πολυκατοικίες;»), κάτι που βλέπω σε ένα μουσείο («τι έβαζαν μέσα στα αγγεία που έφτιαχναν οι αρχαίοι Αιγινήτες;») ή κάτι που διαβάζω σε ένα βιβλίο («γιατί η ναζιστική Γερμανία αποφάσισε την εξόντωση των Εβραίων με την Τελική Λύση;»). Πρώτο και βασικό ερώτημα στην ιστορία είναι: πώς ξέρω αυτό που διαβάζω, αυτό που μου λένε, που μου διδάσκουν, που ακούω; Πού στηρίζεται και πώς έχει προκύψει;»

(Έφη Αβδελά, *Διδάσκοντας ιστορία*, Αθήνα 2003, σ. 24, στη σειρά *Κλειδιά και Αντικλείδια του Προγράμματος «Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων»*, www.kleidiakaikantikleidia.net)

Για μια ουσιαστική ιστορική κατανόηση:

Σημείο έναρξης:

Ο καθημερινός χρόνος,
ο οικείος χώρος των
παιδιών
το άμεσο παρελθόν

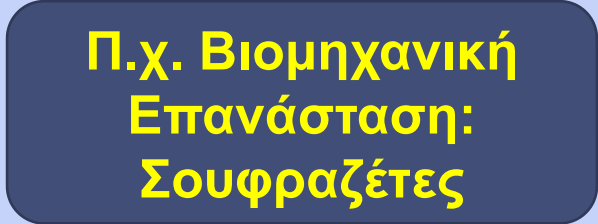

Ενδιάμεσοι σταθμοί:

Το προσωπικό παρελθόν
των παιδιών,
το οικογενειακό
παρελθόν των γονέων και
των παππούδων
(επιβάλλεται η θεματική
προσέγγιση)
το τοπικό παρελθόν

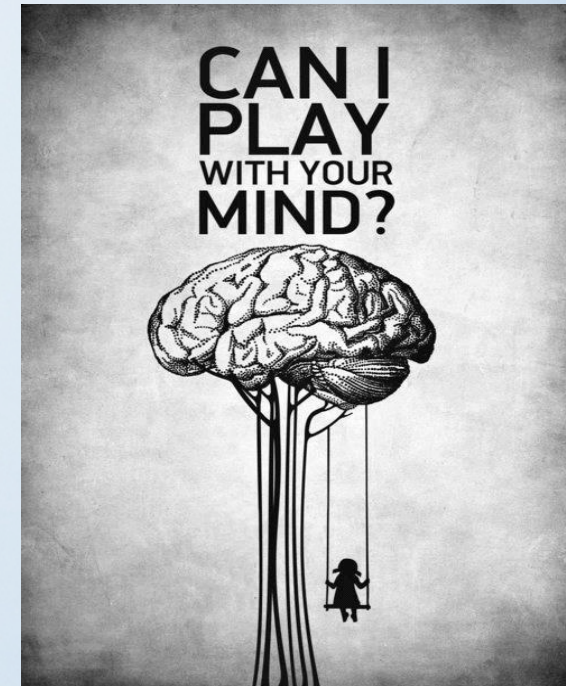
Επιστέγασμα:

Η μελέτη του
παρελθόντος του έθνους
και ολόκληρης της
ανθρωπότητας
(λαοί, πολιτισμοί,
ιστορικές περίοδοι στη
συγχρονικότητά τους)

ιστορία ↔ παρελθόν

Μαθαίνω
κατανοώ $\neq$

Πώς θα εμπλουτίσουμε τη διδασκαλία μας;

Χρήση
πολυτροπικών
μέσων,
ποικίλων
πηγών

Φωτογραφίες, αφίσες

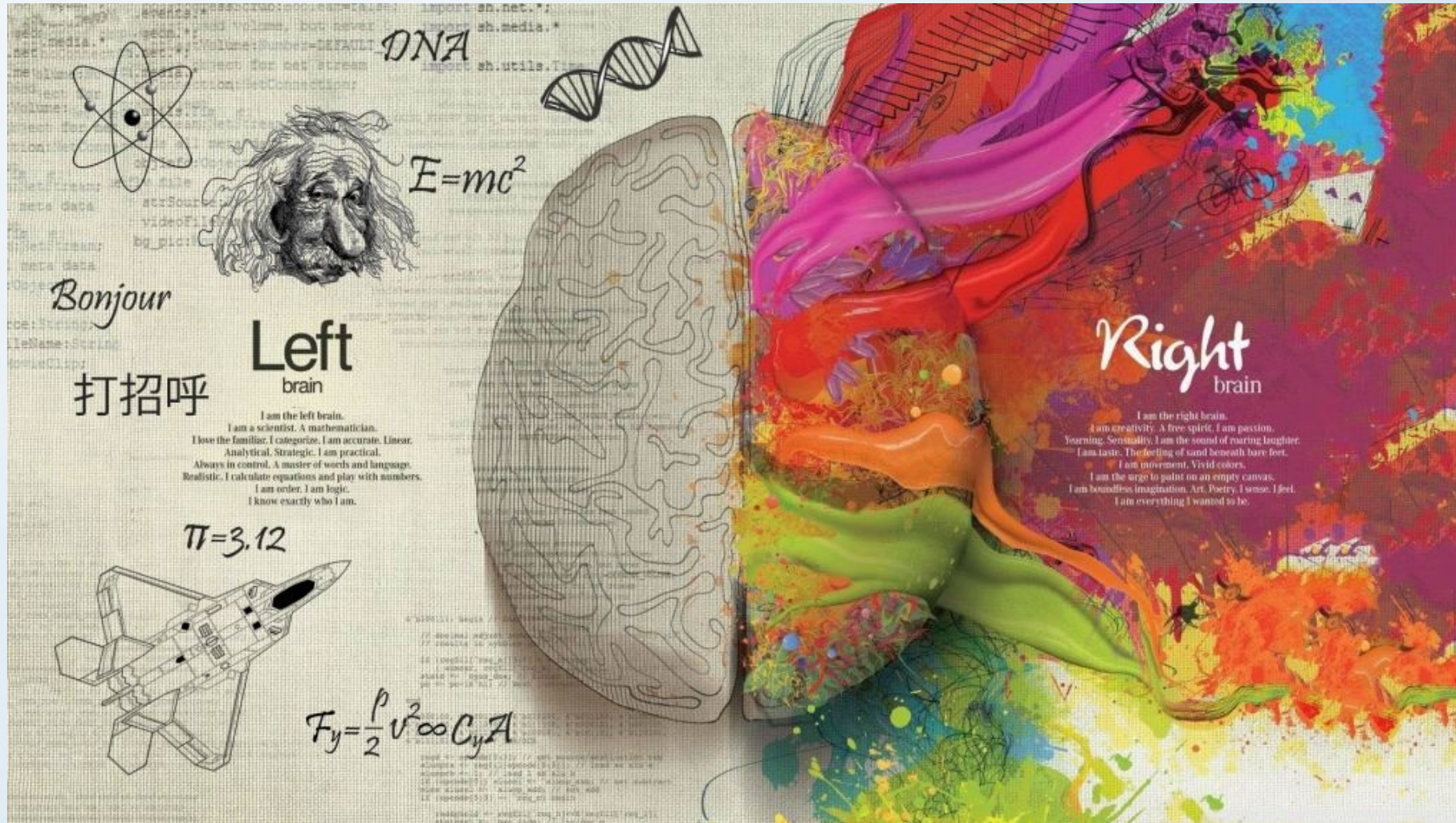
Κινηματογράφος, ντοκιμαντέρ

Προσωπικές μαρτυρίες, ημερολόγια

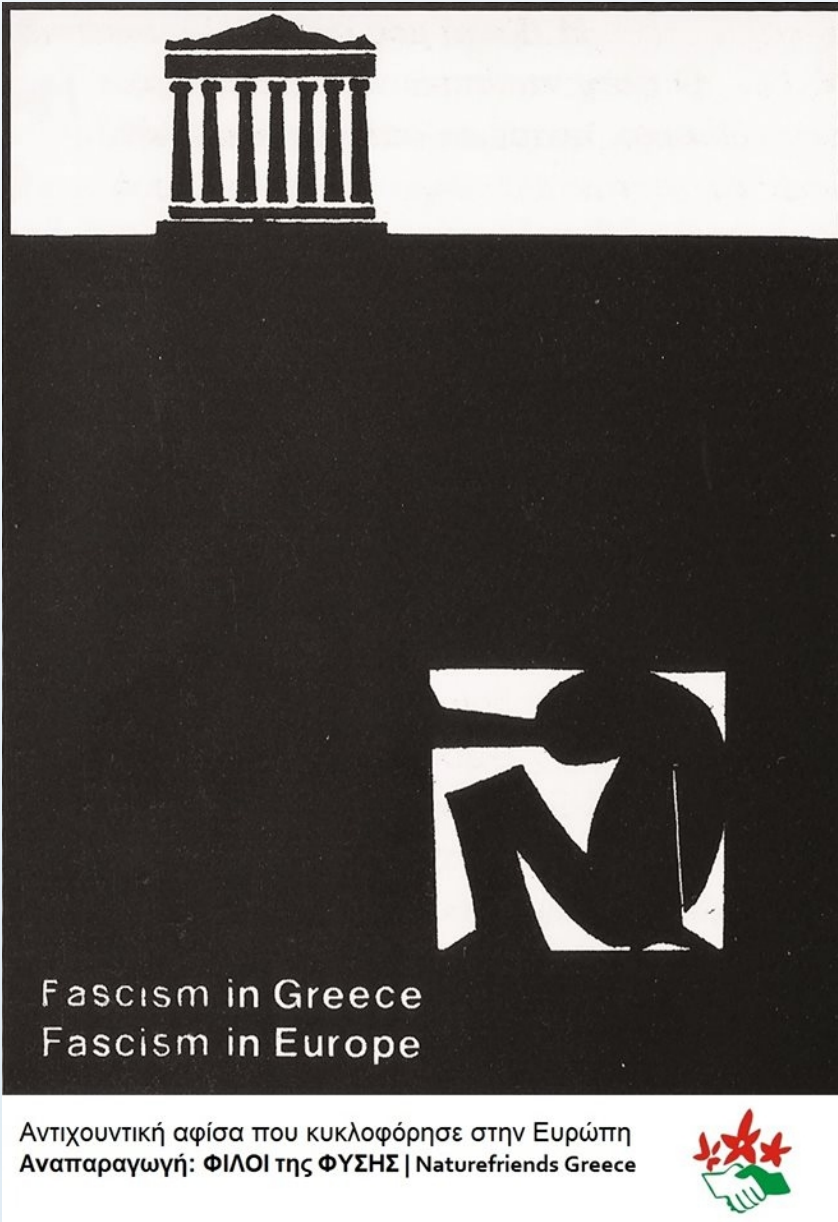
Μουσική, τραγούδια, κίνηση

Λογοτεχνικά κείμενα

Ανάγκη για ενεργητικές, ερευνητικές, βιωματικές και ενσυναισθητικές προσεγγίσεις (απέναντι σε ένα λογοκεντρικό σχολείο)

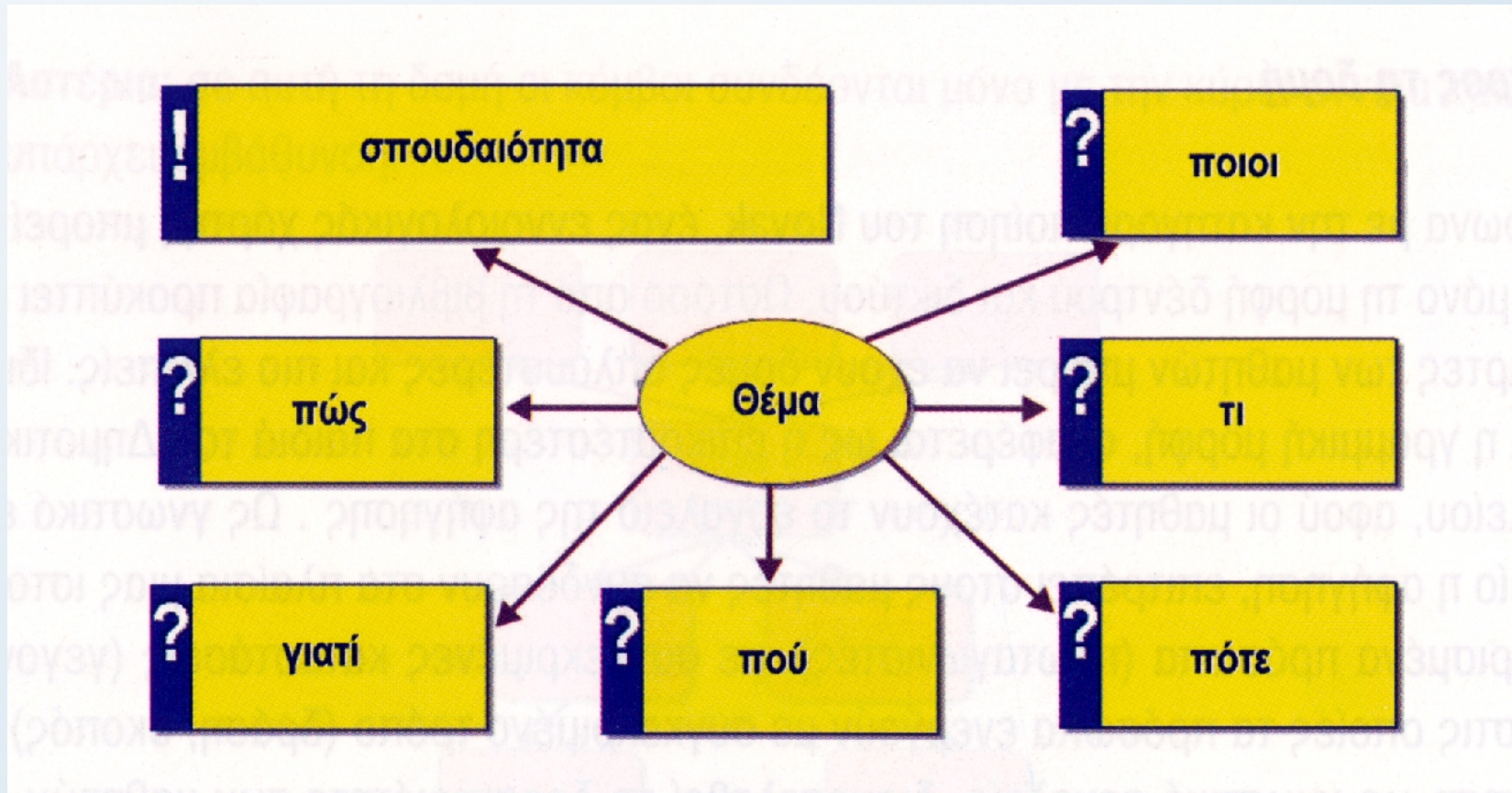

Πώς θα πετύχουμε συναισθηματική κατανόηση;

- Με την ενσυναίσθηση και τις βιωματικές προσεγγίσεις:
  - Δραματοποίηση
  - Διάλογος- αγώνας λόγων
  - Κατασκευή έργων
  - Ανάληψη ρόλων
  - Κατασκευή εννοιολογικών χαρτών
  - Ενεργητική κριτική στάση και ανάληψη πρωτοβουλιών

Π.χ. Ημιδομημένα δείγματα εννοιολογικών χαρτών για συγκεκριμένους μαθησιακούς στόχους Ερευνητικό θέμα

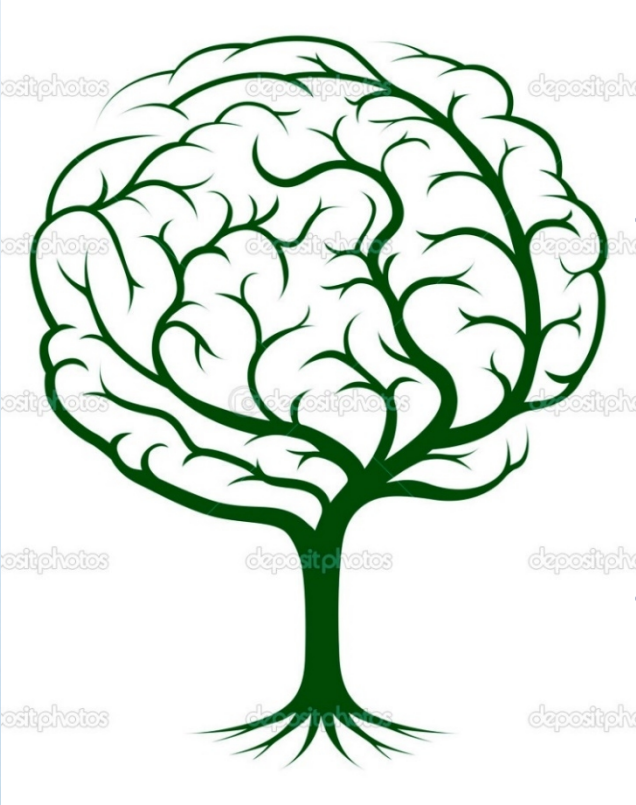
Πώς * προσεγγίζουμε το ιστορικό αντικείμενο;

- Ερευνητικό ερώτημα (βασικό – επιμέρους) *
(ηλικία μαθητών-νοητική ανάπτυξη μαθητών)
- Αξιοποίηση πολυτροπικών πηγών
- Ομαδοσυνεργατικές και βιωματικές πρακτικές
- Διερεύνηση των ιστορικών εννοιών β' επιπέδου, π.χ. της μετάβασης, της αλλαγής και της συνέχειας κ.λπ.
- Αξιοποίηση της τοπικότητας

Ποια ερωτήματα προάγουν την ιστορική σκέψη;

- Ερωτήματα που ζητούν από τους μαθητές/τριες να κάνουν συνδέσεις, τους ωθούν να διατυπώσουν τη δική τους οπτική γωνία, απαιτούν ερμηνεία και εξαγωγή νοημάτων πέρα απ' το κειμενικό περιεχόμενο.

- Ερωτήματα που προκαλούν το στοχασμό : ενθαρρύνουν τη διατύπωση υποθέσεων, αξιολογικών κρίσεων, επιζητούν δημιουργική σκέψη και λογική θεμελίωση, εμπλέκουν σε διάλογο. Προκαλούν τη «συνομιλία» μεταξύ διαδικαστικής και της δηλωτικής γνώσης.
- Αξιοποίηση βιωματικών προσεγγίσεων, ώστε να αναπτυχθεί η ενσυναίσθηση ως εργαλείο ιστορικής κατανόησης.

J. Saxton, & N. Morgan (1994). *Asking Better Questions*. London: Drake Publishing, σ. 45-51

➤ Ενσυναίσθηση-
πολυπρισματικότητα

πώς θα αντιδρούσατε
αν...

τι θα κάνατε αν...
και αν ήσουν εσύ ο
άλλος;

Τι θα γινόταν αν...
να αιτιολογήσεις/ να
ερμηνεύσεις/να
συζητήσεις/ να
αντικρούσεις με
επιχειρήματα

Σε μια εργασία οι μαθητές/τριες :

- χωρίζονται σε ομάδες, εργάζονται στα Φύλλα Εργασίας
- καλούνται να παρουσιάσουν τα συμπεράσματα ή τα τεχνουργήματά τους (π.χ., σχέδια ζωγραφικής, πόστερ) σε ολόκληρη την τάξη και να απαντήσουν στις σχετικές με αυτά ερωτήσεις των συμμαθητών/τριών τους.
- Ο/η εκπαιδευτικός προτείνει το προς επεξεργασία υλικό, υποστηρίζει και διευκολύνει την όλη διαδικασία

Πηγή	Πότε δημιουργήθηκε;	Δημιουργήθηκε την ίδια εποχή στην οποία αναφέρεται ή αργότερα;	Ποιες πληροφορίες μας δίνει για την καθημερινή ζωή των αγροτών στο βυζαντινό κράτος;
1.1			
1.2			
1.3			
1.6			
1.7			

- Μετά την ολοκλήρωση του Φ.Ε. να κατασκευάσετε μια άσκηση άστρου με κεντρική την έννοια *πένητες* (A. Brusa)

Πηγή	Πότε γράφτηκε - δημιουργήθηκε;	Γράφτηκε - δημιουργήθηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα;	Ποιος/α το έγραψε;	Τι πληροφορίες μας δίνει 1. για τις σχέσεις χριστιανών και μουσουλμάνων 2. για τον τρόπο άσκησης της λατρείας/ τις οικονομικές δραστηριότητες των κατοίκων...
22				
18				
21				

- Συγκέντρωση οπτικού υλικού (σκίτσα, διαγράμματα, εικαστικά έργα, φωτογραφίες) και πολυμεσική παρουσίαση βασικών στοιχείων που καταδεικνύουν τις νέες κοινωνικές σχέσεις, τις καθημερινές συνήθειες αστών και εργατών.
- Μελέτη πρωτογενών πηγών, καταθέσεων και μαρτυριών παιδιών εργατών.
- Συγκέντρωση και επιλογή εικόνων που αναφέρονται στην παιδική εργασία και σχολιασμός τους με βάση τις μαρτυρίες. Σύνταξη μικρού κειμένου σχετικά με το θέμα και/ ή
- Δημιουργία αφίσας με θέμα την παιδική εργασία τότε και τώρα.
- Δημιουργία εννοιολογικού χάρτη με θέμα: τεχνολογικά και επιστημονικά επιτεύγματα, πληθυσμιακή αύξηση, μετανάστευση, αστικοποίηση. Ανάδειξη αιτιολογικών συναφειών.
- Μελέτη πρωτογενών και δευτερογενών πηγών: Ημερολογιακή καταγραφή μιας ημέρας/εβδομάδας μιας αστικής οικογένειας.
- Αντιπαραβολή με μια μέρα μιας εργατικής οικογένειας
- Δραματοποίηση: (με βάση τη μελέτη πηγών) ένας άνεργος εξοικειωμένος με την Ελλάδα του 1920 που θα πρέπει να μεταναστεύσουν στην Αμερική.

**Βιομηχανική
Επανάσταση**

Θεματικός Φάκελος – Γ΄ Γυμνασίου

Το παράδειγμα της πόλης του Ηρακλείου

- Ερευνητικό ερώτημα: *Πώς αλλάζει ένα αστικό κέντρο (το Ηράκλειο) κατά τη μετάβαση από την ενετική στην οθωμανική κυριαρχία και μέσα στο 19^ο αι; Ποια είναι τα στοιχεία συνέχειας και αλλαγής, όπως αναδεικνύονται μέσα από τα δημόσια κτίσματα της πόλης, τις δραστηριότητες των κατοίκων της και την εθνοπολιτισμική και κοινωνική της σύνθεση;*
- Πρόβλημα: *εκτός ύλης κατά το ήμισυ*
(Ενετική περίοδος)

Επιχειρείται σύνδεση αδρομερώς με την περίοδο αυτή και αξιοποιούμε το υπόλοιπο κομμάτι.

Νέο Π.Σ. – Θ.Φ.

- Κεφ. Α': Η Οθωμανική Αυτοκρατορία (απαρχές – αρχές 19^{ου} αιώνα)
- Κεφ. Γ': «Λατινοκρατία στην ανατολική Μεσόγειο»
- Κεφ. Ε': Βιομηχανική επανάσταση και αστική τάξη (μέσα 18^{ου} αιώνα - δεκαετία 1870)
- Κεφ. Στ': Εθνικισμοί και εθνικά κράτη
- Κεφ. Ζ' Το Ελληνικό Κράτος 1830-1881.

Σχολικό Εγχειρίδιο Γ' Γυμνασίου

- Κεφ. 4. Ενότητα 21: Το κρητικό ζήτημα (Πολιτική-στρατιωτική ιστορία)

Οδηγίες ΙΕΠ

- Κεφ. 4. Το Κρητικό Ζήτημα (1821-1905)
- Στο Κρητικό Ζήτημα επιδιώκεται να γίνουν αντιληπτοί οι συνεχείς αγώνες των Κρητών για την Ένωση με την Ελλάδα

Θεματικός Φάκελος – Γ΄ Γυμνασίου

Το παράδειγμα της πόλης του Ηρακλείου

- Στόχοι
- Έννοιες – κλειδιά
- Κατανομή διδακτικών ωρών και φύλλα εργασίας

(Μαξιμαλιστικά παραδείγματα: προσαρμόζονται στην ανθρωπογεωγραφία και ιδιαιτερότητες της τάξης μας).

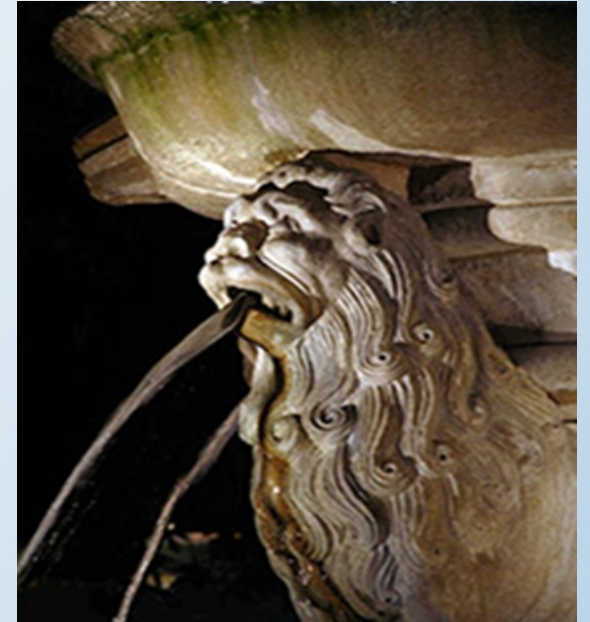
- 1η ενότητα: Ενετική κυριαρχία (1211-1669): η κρήνη Μοροζίνι, η Λότζια, η κοινωνία: καθημερινότητα, συντεχνίες, τάξεις, πολεμική ετοιμότητα
- 2η ενότητα: Οθωμανική κυριαρχία (αλλαγή και συνέχεια: θρησκευτική λατρεία, τοπόσημα, καθημερινότητα, κοινωνία)
- 3η ενότητα: το Ηράκλειο στο χρόνο. Σεβασμός στη μνήμη και την ιστορία ή όχι;

Πηγή 13

Περιγραφή του Τζουάνε Παπαδόπουλου, κατοίκου της πόλης της εποχής, για την κοινωνική ζωή γύρω από την κρήνη του Τζιγάντε (Μοροζίνη) στο πρώτο μισό του 17^{ου} αιώνα

- Η κρήνη του Τζιγάντε ήταν μεγάλη εξυτηρέτηση για όλους στην πόλη, γιατί πέρα από το ότι χρησιμοποιούσαν το θαυμάσιο νερό της, το καλοκαίρι, μετά τις έξι το απόγευμα, σ' εκείνες τις φοβερές ζέστες, μαζεύονταν εκεί μεγάλο πλήθος ευγενών και της μιας βαθμίδας και της άλλης. Βενετοί της αποικίας και Κρητικοί Ευγενείας, όπως οι *τσιταδίνοι*, για να περάσουν την ώρα τους και να απολαύσουν εκείνη τη δροσιά από το πλούσιο ράντισμα του νερού όπως ξεχυνόταν με ορμή και θόρυβο πρώτα από το στόμα του δελφινιού και μετά από τα δώδεκα στόμια κι έπεφτε στη δεξαμενή. Κι αυτοί οι κύριοι περνούσαν έτσι όλη σχεδόν τη νύχτα, ιδίως την εποχή μ' εκείνες τις αφόρητες ζέστες, Μάιο, Ιούνιο, Ιούλιο και Αύγουστο, και πάντα διασκεδάζοντας με μουσικές, τραγούδια και χορούς. Και τότε, ω πόσα κορίτσια-υπηρέτριες, ψυχοκόρες, καμαριέρες, καλοκαμωμένες, νόστιμες, που δεν τις έστελναν τη μέρα έξω από το σπίτι οι κυράδες τους για να μην τις δουν και τις ξελογιάσουν, και τις έστελναν τη νύχτα να πάρουν δροσερό νερό από τον Τζιγάντε! Τι παιχνιδάκια, τι γλέντια...!
- Τζουάνες Παπαδόπουλος, *Στον καιρό της σχόλης. Αναμνήσεις από την Κρήτη του 17ου αι*, μτφρ. Ναταλία Δεληγιάννη, ΠΕΚ Ηράκλειο 2010, σ.74-75.

Να μελετήσετε προσεκτικά τις **πηγές 10, 11, 12 και 13**: Ας υποθέσουμε ότι είναι νύχτα, βρίσκεστε στην κρήνη Τζιγάντε και είστε:

- I. Μια νεαρή καμαριέρα, η Κατερίνα, που εργάζεται σε ευκατάστατο σπίτι της εποχής.
- II. Ένας νεαρός Κρητικός ευγενής, ο Εμμανουήλ, που συνομιλεί με έναν νεαρό Βενετό για τα προβλήματα της πόλης.
- III. Ένας εργαζόμενος σε ταρσανά του λιμανιού, ο Λουκάς, που εξηγεί σ' έναν γείτονά του την ανάγκη ενίσχυσης του ενετικού στόλου υπό το φόβο του τούρκικου στόλου, ο οποίος όλο και συχνότερα πλέει ανοιχτά της πόλης.

Μπορείτε να περιγράψετε με ζωηρά χρώματα, αναλαμβάνοντας το ρόλο του καθενός, πώς και γιατί βρεθήκατε εκεί, τι και ποιους είδατε, τι συνέβη στο διάστημα της παρουσίας σας στο δημόσιο αυτό χώρο και πώς αισθανθήκατε;

• Πηγή 14

Απόσπασμα από την έκθεση του Διοικητή Κρήτης Francesco Morosini στα 1626 σχετικά με τη διαχείριση του νερού της ομώνυμης κρήνης.

- Το νερό της δημόσιας κρήνης δε μπορεί να μοιραστεί ούτε να παραχωρηθεί σε κανένα ιδιώτη. Επειδή ο κυριότερος σκοπός μας για τον οποίο έγινε το υδραγωγείο ήταν η εξυπηρέτηση του στρατού και ολόκληρης της πόλης αυτής με την αφθονία του νερού, τόσο στους δημόσιους τόπους όσο και στις δεξαμενές των ιδιωτών [...] ορίζομε: ποτέ και σε καμία εποχή δεν επιτρέπεται να μοιραστούν τα νερά ούτε και να εκχωρηθούν παντοτινά σε κανένα πρόσωπο, είτε δημόσιο είτε ιδιωτικό είναι, ή σε οποιοδήποτε άλλο τόπο είτε μέσα στην πόλη είτε έξω, χωρίς καμία εξαίρεση, μα πρέπει να είναι πάντα ελευθέρα και στη διάθεση του κοινού, για να μπορούν ελεύθερα και χωρίς κανένα εμπόδιο να μοιράζονται και να διατηρούν γεμάτες τις δεξαμενές αυτές.

Στ. Σπανάκης, *Μνημεία της Κρητικής Ιστορίας, τ. II, Έκθεση περί Κρήτης του στρατηγού Μοροζίνι-1629*, Ηράκλειο, 1950, σ. 70-71.

- Η **πηγή 14** αποτελεί μέρος έκθεσης του στρατηγού Μοροζίνι, ο οποίος ήταν διοικητής της Κρήτης επί Ενετοκρατίας. Σε συνδυασμό με την **πηγή 10**, ποιες πληροφορίες μπορείτε να αντλήσετε;

I. Για τον τρόπο που διοικεί.

II. Για τη σημασία και τη λειτουργικότητα των σχετικών με την υδροδότηση έργων.

III. Για τη μέριμνα που λαμβάνει για τη διαφύλαξη του δημόσιου αγαθού του νερού.

•Χρησιμοποιώντας την **πηγή 22**, η οποία καταλογογραφεί τις συντεχνίες των επαγγελματιών του Ηρακλείου τον 16^ο και 17^ο αιώνα, να κατατάξετε τα επαγγέλματα που προκύπτουν από τις συντεχνίες σε επαγγέλματα τεχνιτών, διατροφής, μεταφορών-εμπορίου και προσφοράς υπηρεσιών.

Να συσχετίσετε, επίσης, τον αριθμό των συντεχνιών με τις οικονομικές δραστηριότητες και τη ζωή της πόλης και να παρουσιάσετε τα συμπεράσματά σας.

Να λάβετε υπόψη και τις **πηγές 23 και 24**.

Τεχνίτες	Διατροφή	Μεταφορές εμπόριο	Υπηρεσίες

Πηγή των τελών του 19^{ου} αιώνα (1890) που αναφέρεται στην παραχώρηση προς τους χριστιανούς ναού από μέρους του πολιορκητή του Ηρακλείου Αχμέτ Κιοπρουλή.

- Υπήρχον κατά την άλωσιν εν τη πόλη ταύτη 113 ναοί ορθόδοξοι και 16 καθολικοί. Άπαντες ούτοι κατελήφθησαν υπό των κατακτητών, δεν εδόθη δε εις τους ολίγους παραμείναντες ή επανελθόντες χριστιανούς ή εν μόνον μικρόν και αφανές παρεκκλήσιον εις συνοικίαν τότε απόκεντρον, ήτοι ο νυν υπάρχων ναός του αγίου Ματθαίου, καταλειφθείς έκτοτε υπό των Σιναιτών και ως μετόχιον αυτών χρησιμεύων. Κατά την [...] παράδοσιν, ο Αχμέτ Κιοπουρλής, βλέπων ότι οι χριστιανοί άπαντες ανεχώρουν εκ Χάνδακος, εζήτησε να μάθη την αιτίαν παρά του μεγάλου διερμηνέως Παναγιώτη Νικούση [...]. Ο Νικούσης, ως λέγεται, είπεν εις αυτόν ότι ο κυριώτερος λόγος, δι' ον φεύγουσιν εκ Χάνδακος οι χριστιανοί, είναι διότι δεν απόμεινεν εις αυτούς ναός, ίνα τελώσιν εν αυτώ τας ιεροτελεστίας αυτών. Τούτο ακούσας ο Βεζύρης, διέταξε να ευρεθή εις αφανή και απόκεντρον θέσιν και δοθή αυτοίς ναός τις χριστιανικός, ως τοιούτος δ' εξελέγη το [...] παρεκκλήσιον του Αγίου Ματθαίου, ανήκον μέχρι της εποχής εκείνης εις οικογένειαν τινά, ονομαζομένην του Μαρκοφαντέου.

Νικόλαος Σταυράκης, *Στατιστική του πληθυσμού της Κρήτης*,
Λόγος 1890, σ.

- *Ενδεικτική άσκηση ανάληψης ρόλου:*

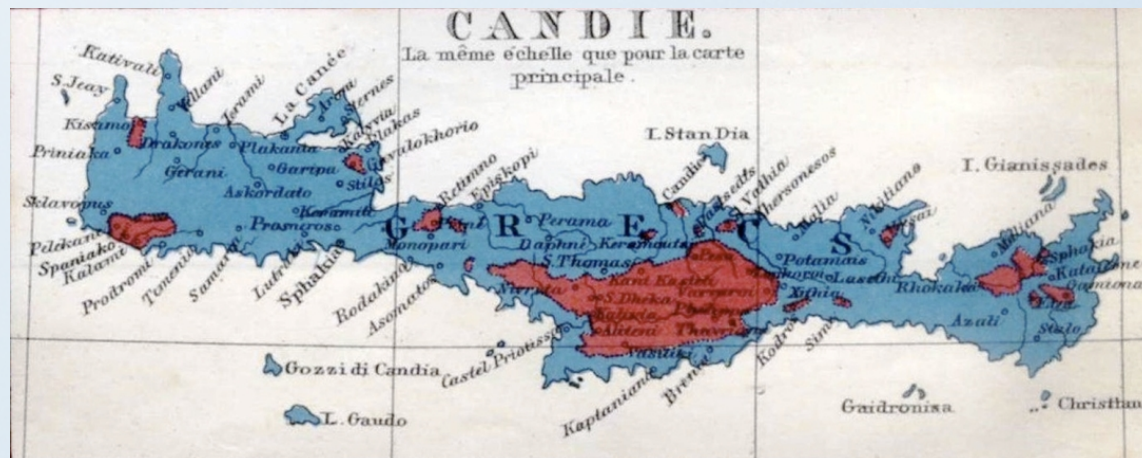
Είστε ένας Ευρωπαίος περιηγητής, ο Γκιγιώμ Μποβουά, που προσπαθεί να κατανοήσει και να περιγράψει την κρητική κοινωνία της εποχής με τις αντιφάσεις της (ελληνική γλώσσα, διαφορετικές θρησκείες, συνύπαρξη, εχθρότητα, εξεγέρσεις). Να συντάξετε ένα σύντομο σημείωμα 100 λέξεων με βάση τις πηγές 1, 2 που παρατίθενται (βοηθητικά, να αναζητηθεί οπτικό υλικό με χαρακτηριστικούς τύπους της κρητικής κοινωνίας κατά τον 18^ο αιώνα σε έγκυρους ιστότοπους, ώστε να εμπλουτιστεί η περιγραφή του περιηγητή).

Πηγή 34

Ο Διοικητής της Κρήτης Ισμαήλ Χεκίμ Πασάς το 1861, σχολιάζει τους Κρητικούς (χριστιανούς Κρήτες).

- «Οι Κρητικοί είναι τρελοί. Ζητούν να ελευθερώσουν την Κρήτη με το αίμα τους, ενώ μέρα με τη μέρα το νησί γίνεται δικό τους, καθώς οι τεμπέληδες αγάδες πουλούν τις περιουσίες τους στους Χριστιανούς. Δεν θα περάσει πολύς καιρός και οι Τούρκοι δεν θα έχουν μουζούρι χωράφι έξω από τις πόλεις. Τι θέλουν και δεν ησυχάζουν;».

Μουρέλλος Ι., *Ιστορία της Κρήτης*, Ηράκλειο 1950, σ.1533.

Πηγή 36

Απόσπασμα από το μυθιστόρημα της Ρέας Γαλανάκη με τις σκέψεις του Ισμαήλ Φερίκ Πασά επικεφαλής του αιγυπτιακού στρατού που στάλθηκε για την κατάπνιξη της επανάστασης του 1866, στους πρώτους μήνες της επανάστασης.

- «Πριν από μερικούς μήνες, όπως συνέβαινε πάντα όταν πλησίαζε η ώρα να ξεσηκωθεί ο κόσμος, οι Οθωμανοί κατέφυγαν στις πόλεις για τον φόβο των ανταρτών, και οι χριστιανοί βγήκαν από τις πόλεις και κατέφυγαν στα ορεινά χωριά για τον φόβο των σφαγών. Δεν μπόρεσα να μη σκεφτώ την αμέσως επόμενη κίνηση, πως στην ανάγκη τα γυναικόπαιδα θα κατέφευγαν σε σπηλιές και κατσάβραχα. Είχα πάντως και πληροφορίες ότι σ' αυτήν την εξέγερση πολλοί ευκατάστατοι αστοί έφυγαν για μακρινά ταξίδια, ώσπου να τελειώσει η αναστάτωση. Εξάλλου, αφορμή για τις ταραχές είχε δώσει η επιβολή καινούργιων φόρων στους αγρότες και η ανάμειξη της τουρκικής διοίκησης στο μοναστηριακό. Οι αντάρτες μαζεύτηκαν και αποφάσισαν να καταργήσουν την οθωμανική κυριαρχία, κηρύσσοντας παράλληλα και την ένωσή τους με την Ελλάδα. Ανέθεσαν την εκτέλεση της απόφασης στην ανδρεία τους, στη συνδρομή των ομοφύλων και ομογενών και πάντων των φιλελλήνων, στην κραταιά μεσολάβηση των Μεγάλων Δυνάμεων και στην παντοδυναμία του Υψίστου».

Ρέα Γαλανάκη, *Ο βίος του Ισμαήλ Φερίκ Πασά*, Αθήνα, εκδόσεις Άγρα, σ.96-97.

Πηγή 37

Αποσπάσματα από άρθρα της Σύμβασης της Χαλέπας η οποία παραχωρήθηκε από την Πύλη το φθινόπωρο του 1878 μετά από εξέγερση των χριστιανών Κρητών.

- Άρθρο 3: Η Γενική Συνέλευσις θέλει απαρτίζεσθαι εξ ογοδήκοντα μελών, τα μεν 49 Χριστιανικά, τα δε 31 Μουσουλμανικά.
- Άρθρο 4: Η διάρκεια της ετησίας συνόδου της Γεν. Συνελεύσεως θέλει είσθαι ως και πρότερον τεσσαρακονθήμερος.... [...] Εάν δε ακολούθως ανάγκαι καθαρώς τοπικού συμφέροντος ήθελον απαιτήσει τροποποιήσεις προς συμπλήρωσιν του ανεπαρκούς των εν ισχύι Νόμων η Γεν. Συνέλευσις θέλει έχει το δικαίωμα να ψηφίζη δια πλειοψηφίαν των $\frac{2}{3}$ των μελών αυτής, τας τροποποιήσεις και υποβάλλη αυτάς εις την έγκρισιν και επικύρωσιν της Υψ. Πύλης.
- Άρθρο 15: Επιτρέπεται η εν τη νήσω σύστασις φιλεκπαιδευτικών συλλόγων, τυπογραφείων και η έκδοσις εφημερίδων...

«Η εν Χαλέπα Σύμβασις, 9-11-1878», *Κρητικός Κώδιξ*, τεύχος Α', Χανιά 1893, σ.36-39.

(Τα αποσπάσματα πρέπει να απλοποιούνται γλωσσικά για τους μαθητές, αν χρειάζεται).

Πηγή 38

Ο γιατρός Ιωσήφ Χατζιδάκης ο οποίος περιηγήθηκε την Κρήτη μετά την υπογραφή της Σύμβασης της Χαλέπας (1878), αναφέρεται στο Ηράκλειο.

«Κατοίκους έχει το Ηράκλειον περί τας 20 χιλιάδας, εξ' ων 13-15 Οθωμανοί, οι φανατικώτεροι πάντων των Οθωμανών της νήσου, ύβρεως και υπεροψίας τέως έμπλεοι άνδρες και γυναίκες. Έδη όμως εταπείνωσε την επηρμένην αυτών όφρυν η καρτερική ανδρεία των Κρητών, ώστε συμβιούσι νυν μετά των χριστιανών ήμεροι ως αρνία με ίσα δικαιώματα. Κατά βάθος δε μόνον στενάζουσιν οι πρεσβύτεροι τούτων αναπολούντες την λαμπράν κατ' αυτούς εποχήν, καθ' ην ουδέν άλλο χρώμα επέτρεπον τοις χριστιανοίς να φέρωσι κατά την ενδυμασίαν αυτών, πλην του μαύρου, και ήσαν υποχρεωμένοι να πεζεύωσιν αμα μακρόθεν διέκρινον τον ποταπώτερον των Τούρκων».

Ιωσήφ Χατζιδάκης, *Περιήγησις εις Κρήτην*, Ερμούπολη 1881, σ.11.

Πηγή 39

Από την αυτοβιογραφία του Εμμανουήλ Γενεράλη. Το απόσπασμα αφορά τον διάλογο που είχε με τον πρωθυπουργό της Ελλάδας Χαρίλαο Τρικούπη, το φθινόπωρο του 1889, σχετικά με τη στάση της ελληνικής κυβέρνησης στο αίτημα Κρητών που βρίσκονταν στην Αθήνα για βοήθεια του Ελληνικού Κράτους στην εξέγερσή τους.

- Τρικούπης: «Δεν δύναται, δυστυχώς, το επίσημον Κράτος να σας βοηθήση. Επέμβασις αυτού δεν δικαιολογείται. Ενέργειαι δ' άλλαι υπό τύπον ανταρσίας, ως εγίνοντο μέχρι τούδε και εβοηθούντο εντεύθεν, μυστικώς δήθεν, δεν είναι δυναταί επ' ουδενί λόγω. **Ουδεμία θα παρασχεθή επικουρία ή και απλή ανοχή εντεύθεν και αν η ανταρσία γενικευθή και λάβη την μορφήν επαναστάσεως... Η Κρήτη οφείλει να ησυχάζη**, να εμπνέεται υπό μόνης της ελευθέρας Ελλάδος επί πάντων των ζητημάτων αυτής εσωτερικής η εξωτερικής φύσεως και κατ' εισήγησιν μόνον να ενεργή. Δεν πρέπει να κινείται άνευ παρασκευής, πάσα δε τοιαύτη απολήγει εις θλιβερόν και άδοξον τέλος».
- Γενεράλης: «Η ιστορία, εξοχώτατε, μας διδάσκει ότι **άνευ παρασκευών ακριβώς και μόνον με αυταπάρνησιν και αφοσίωσιν εμεγαλουργεί το έθνος** ευθύς από της Αλώσεως και μερικώς και γενικώς και εβελτίωνε πολιτικώς την κατάστασιν του, έως ότου επέτυχεν την ανάστασιν αυτού».

Εμμανουήλ Γενεράλης, *Αυτοβιογραφία*, Ρέθυμνο 2013, σ.233-234.

Τότε και σήμερα: η αναγνώριση, η οικείωση,
η σχέση και ο σεβασμός στο χώρο και τα
κατάλοιπα του πολιτισμού

129. L'ENTRÉE DU PORT DE CANDIE

VUE DE LA MER

Βενετικό Ηράκλειο

δημόσια οικοδομήματα-
ναοί
τείχη-κρήνες-δεξαμενές-
νεώρια
νόμοι -πρόβλεψη
υπεράσπισης δημόσιου
αγαθού (νερό) - φόροι
βενετοί ευγενείς-κρήτες
ευγενείς-cittadini-popolo
ελεύθερη άσκησης λατρείας
βαθμιαία κυριαρχία
ελληνικής γλώσσας
συντεχνίες-επαγγελματικές
δραστηριότητες γύρω από
εμπόριο-ναυτιλία
η επέκταση της πόλης του
Ηρακλείου και των τειχών
της

Πρώιμο οθωμανικό Ηράκλειο (17ος-18ος αι.)

μετατροπή ναών σε τζαμιά
διατήρηση δημόσιων
κατασκευών-αλλαγές στη
χρήση-νέες κατασκευές
(Κούλες, κρήνες κλπ)
θρησκευτική εχθρότητα
αλλά και συνύπαρξη
εξισλαμισμοί
ανοχή στην άσκηση
λατρείας των χριστιανών

Ύστερο οθωμανικό Ηράκλειο (1840-1898)

οικονομική και κοινωνική
άνοδος χριστιανών μετά την
επανάσταση του 1821
μουσουλμανικές πόλεις-
χριστιανική ύπαιθρος (κατά
πλειοψηφία)
αποκλειστική χρήση
ελληνικής γλώσσας στην
καθημερινή ζωή (χριστιανοί
και μουσουλμάνοι)
μεταρρύθμιση της Χαλέπας:
οικονομική και πολιτική
κυριαρχία χριστιανών και
σχετικός εκδημοκρατισμός
διαρκής χριστιανική
επαναστατικότητα με
κυρίαρχη τάση την ένωση
με το Ελληνικό Κράτος

**Εννοιολογικός χάρτης
(διάγραμμα ροής):
συνοψίζει**

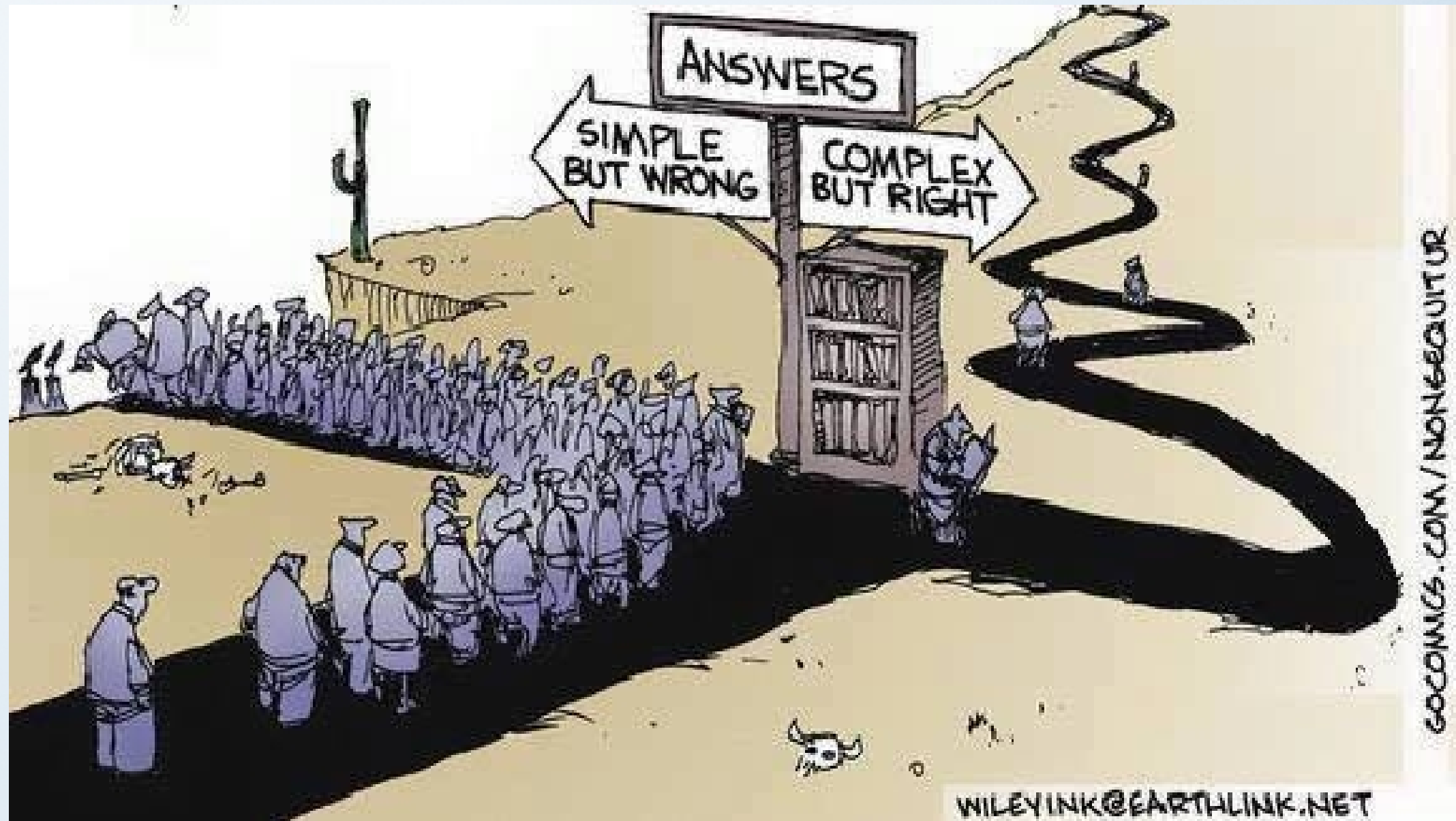
Μνήμη και κληρονομιά

δημόσια οικοδομήματα
βενετικής και οθωμανικής
εποχής: απωθητική μνήμη;
η αρχαιολογία στη δίνη της
πολιτικής σκοπιμότητας των
Ιταλών

η εικόνα του Ηρακλείου, της
Κρήτης και της Ελλάδας
μέσα από τον φακό των
φωτογράφων: μια ιστορική
πηγή

- Μέσα από την ιστορία μιας πόλης, η ιστορία της Ελλάδας: πολιτική, στρατιωτική, κοινωνική, πολιτισμική.
- Καθημερινότητα: τόπος και άνθρωποι
- Σύνδεση με το σήμερα: μνημεία που αναγνωρίζουμε, προστατεύουμε, σεβόμαστε.
- Ερωτήματα, διερεύνηση, προσέγγιση πηγών, οπτικός γραμματισμός, βιωματικότητα, ενσυναίσθηση, επικαιροποίηση, πολιτειότητα: η ιστορία μας αφορά

Τώρα λοιπόν πώς;

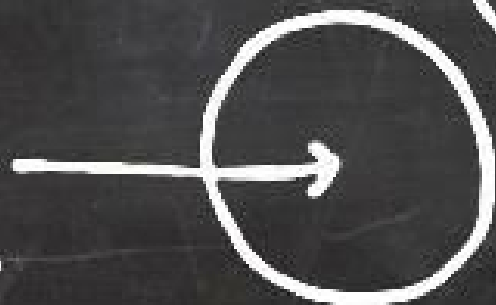

Πώς; Ογκώδης ύλη...

- Σύνθεση- αντιστοίχιση-αναζήτηση υλικού: Επιλεκτικές διαδικασίες
- Διαγραμματική ανάπτυξη - Ασκήσεις άστρου - συνδέσεις
- Εννοιολογικοί χάρτες (απλοί ή/και αξιοποίηση υπολογιστικής τεχνολογίας και ανάλογων προγραμμάτων)
- Αξιοποίηση οπτικού υλικού και αντιπροσωπευτικών πολυπρισματικών και πολυτροπικών πηγών
- Έμφαση σε βασικές καίριες έννοιες-κλειδιά «δεμένες» στον βασικό χρονολογικό άξονα. Ιστορική ορολογία. Γλώσσα.
- Η «γραμμή του χρόνου» πάντα εμφανής στην τάξη. Αναφορές.
- Κυκλικές αναφορές, επιστροφή πάντα στη «μεγάλη εικόνα». Διαρκείς επαναλήψεις, κίνηση εμπρός και πίσω στο χρόνο
- Επιλογή π.χ. 2- 3 θεματικών κάθε χρόνο για μελέτη σε βάθος μέσα από την ανάπτυξη σχεδίων εργασίας (project) από ομάδες μαθητών.

Your
Comfort
Zone

Where the
magic happens

Σας ευχαριστώ

